

Chris Harman: Ernest Mandels motsägelser

[Ur *International Socialism*, nr 41, december 1969/januari 1970, s 36-41. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Varje försök att ”analysera hela den ekonomiska grunden till gruppen *International Socialisms* teorier” och ”visa att ... [International Socialisms mensjevikiska teorier] i själva verket motsvaras av en mycket dålig politisk praktik”^{*} förtjänar att uppmärksammas i denna tidskrift. När författaren till ett sådant försök sedan många år har betraktats som ”Fjärde internationalens” ledande teoretiker, och dessutom i vissa kretsar har fått rykte om sig att vara en ”marxistisk ekonom”, kan en seriös bedömning av hans resonemang inte bara göra det möjligt för oss att klargöra våra argument utan också att se i vilken mån hans rykte är välförtjänt.

Men det finns två praktiska svårigheter med en övergripande bedömning av Mandels broschyr.¹ Den första är att den täcker så många punkter att vi inte kan behandla mer än de viktigaste. Den andra är att hans kritik inte riktas mot ”gruppen *International Socialisms* teorier i sin helhet”. Det är en kritik av en kort presentation av dessa teorier i en av Mike Kidrons recensioner. De böcker av Cliff, Kidron och andra, där våra argument läggs fram mer fullständigt, nämns bara ett par gånger i förbigående i Mandels broschyr.

Men genom att titta på de viktigaste punkter där Mandel tvistar med oss, kan vi visa hans i grunden ohållbara ståndpunkt, och hur mycket han tvingas till motsägelser, förvanskningar och helt enkelt missförstånd för att försvara den, och hur ytlig hans kritik på det hela taget är.

Kapitalismens karaktär

Den första centrala punkten i Mandels kritik gäller kapitalismens karaktär. Han hävdar att

Kapitalismen är ... ett produktionssätt där den allmänna varuproduktionen utlöser en historisk process av kapitalackumulation, som i sin tur är en ständig (om än tidvis avbruten) tillväxt av varuproduktionen, av produktionen av bytesvärden och nyinvesteringar av mervärde.

Så det går bara att förstå kapitalismens logiska grund under förhållanden av en ständigt växande varuproduktion, en hela tiden växande och osäker marknad, och företag, eller produktionsenheter, som ställs inför denna anonym marknad oberoende av varandra och konkurrerar om allt större och mer lönsamma delar av marknaden.... Men om vi antar att varuproduktionen är allmän och hela tiden växer, då antar vi också att det finns ett absolut behov att förverkliga dessa varors bytesvärde för att ackumulera kapital.²

Resonemanget utvecklas ingående och den centrala tanken upprepas flera gånger, i olika form. På det hela taget är det en rimlig sammanfattning av en *del* av Marx' uppfattningar om kapitalismens karaktär.³ Men det finns ett märkligt förbiseende. Ingenstans i hela den del av broschyren som

* Citat ur redaktörens inledning till Mandels broschyr. Jag har inte hittat hänvisningen till ”mensjevikiska teorier” i texten – öa.

1 Ernest Mandel, *”Statskapitalismens” motsägelser*, på marxistarkiv.se.

2 *Ibid*, s 3-4.

3 Vilket inte betyder att detaljerna står över all kritik.

handlar om denna fråga nämns arbetarklassen en enda gång, och det finns inte en enda hänvisning till förhållandet lönearbete/kapital. Det är märkligt. För det var inte Michael Kidron utan Karl Marx som skrev

Förhållandet mellan lönearbete och kapital avgör produktionssättets hela karaktär.

Och det är inte en tillfällig sidoreplik. Marx' ursprungliga utgångspunkt var alienerat arbete, den situation där resultatet av människans arbete framträder som självständiga krafter, som begränsningar av hennes aktivitet. I sin utvecklade form innebär detta att arbetaren förlorar kontrollen över produktionsmedlen, att de faktiska producenterna exproprieras, att proletariatet skapas.

Vad detta förbiseende innebär kommer att bli tydligt senare. Men låt oss för tillfället titta på den slutsats som Mandel tror att det går att dra från denna definition. Han anser att det betyder att de varor som produceras måste förvandlas till pengar, och att "kapitalackumulation", "kapitalets slutgiltiga penningform" och "kapitalisternas längtan efter profiter" är "exakt samma uttryck". Men det är helt enkelt fullständigt nonsens. Längtan efter profiter är inte "synonymt" med "samma grundläggande ekonomiska tvång som avgörs av det kapitalistiska samhällets struktur". Längtan efter profiter fanns till exempel bland ockrare i den romerska antikens slavsamhälle eller i den kinesiska orientaliska despotismen. Det gjorde också "kapitalets slutgiltiga penningform". I inget av dessa fall skapade de en systematisk "kapitalackumulation". Vad Mandel försöker säga är att i den kapitalism som Marx beskriver är de olika beståndsdelar i ett integrerat pågående system. Men om det är fallet är det svårt att se den speciella synden att beskriva dem som *sociala och psykologiska mekanismer* som får systemet att fungera. Ändå är det för detta som Kidron angrips. Det som verkligen är viktigt är förstås om de är de enda sådana mekanismer som skapar de speciella särdragen hos detta system, till skillnad från andra historiskt existerande produktionssätt.

Det för oss till det centrala argumentet: om det kapitalistiska produktionssättet präglas av ett system som innebär "längtan efter profit" och "varuproduktion" för en "hela tiden växande och osäker marknad", eller av något annat som dessa bara är yttringar av. Kidron hävdar att detta något annat är konkurrensen mellan ägare till produktionsmedel som tvingar varandra att försöka göra motstånd mot andra genom att hela tiden utöka produktionsmedlen. Det slår fast ett förhållande mellan de olika anhopningar av alienerat arbete som utgör de konkurrerande produktionsmedlen och definierar vart och ett av dem som *kapital*, och deras ägare som kapitalister. Det avgör också den dynamik som finns i samspelet mellan de olika kapitalisterna och med de som producerar produktionsmedlen, för att hela tiden reproducera i allt större skala, konkurrensen.

Mandels argument är att detta inte kan var en definition av kapitalismen eftersom:

1. Företräde för tillväxt "gäller inte bara för kapitalismen". Han exemplifierar med den "kolossala tillväxten" under 4000-talet f Kr, och den "enorma ekonomiska tillväxt" som skulle ske under socialismen. Men i själva verket syftar ingen av dessa egentligen på en situation av "företräde för tillväxt" i Kidrons betydelse, det vill säga ett system där tillväxt är ett tvång. Istället syftar båda, även enligt Mandel, på en tillväxt som är resultatet av historiskt betingade faktorer. I själva verket är Mandel inte själv imponerad av sina egna argument här. Ty några sidor längre fram skriver han: "Denna 'drift' [att ackumulera kapital] är bara typisk för kapitalistklassen under de konkreta villkor som gäller under det kapitalistiska produktionssättet".⁴

4 *Ibid*, s 18.

2. Viktigare är att han hävdar att konkurrens inte är det enda som kan definiera kapitalismen, eftersom det har funnits samhällen tidigare som har konkurrerat med varandra (t ex Rom och Kartago, Venedig och Bysans) men inte har varit kapitalistiska. Det som räknas är därför bara konkurrens på grundval av "allmän varuproduktion".

Problemet med denna definition är att den gör begreppet "vara" oproblematiskt. Det kanske inte spelar någon roll när det handlar om kapitalistisk produktion i liten skala med många konkurrerande företag som byter allt de tillverkar på marknaden. Men den moderna västkapitalismen, för att inte tala om den som är förhärskande i länder som Egypten och Syrien, orsakar omedelbart problem. Vad händer till exempel när kapitalisten producerar åt staten? Enligt Lenin:

När kapitalister arbetar åt försvaret, dvs. för statskassan, är det uppenbarligen inte längre "ren" kapitalism, utan en speciell sorts nationell ekonomi. Ren kapitalism innebär varuproduktion. Varuproduktion innebär att arbeta för en okänd och fri marknad. Men kapitalisten som "arbetar" för försvaret "arbetar" inte alls för marknaden.⁵

Eller i ett monopol då kapitalisten inte har en viss kontroll över sina egna priser? Som Hilferding har uttryckt det:

Förverkligandet av den marxistiska teorin om koncentration – monopolsammanslagningar – verkar ogiltigförklara den marxistiska värdelagen.⁶

Varan

Tyvärr börjar inte Mandel ens att diskutera dessa punkter. Han hänvisar hela tiden till att "allmän varuproduktion" är avgörande för kapitalismen, men börjar inte ens analysera var det betyder. Han är så upptagen av att försöka visa att Kidron avviker från den bild som Marx målar av kapitalismen att han inte ser att det uppstår en del problem när kapitalismen själv börjar avvika från Marx' bild. Men just för att förstå hur det system vi lever under är samma system som Marx analyserade, måste man gå utöver bara ytliga definitioner för att se hur formen varuproduktion kan genomgå djupgående förändringar, bli nästan oigenkännlig, men med samma innehåll. Med andra ord behövs en klar analys av vad varuproduktion är, den analys som Mandel inte ens nämner i sin kritik av Kidron.

Trots Mandels påstående att han bara upprepar vad Marx skrev – "Vi säger bara: Marx sa verkligen detta"⁷ – tar han faktiskt inte upp en punkt som är central för Marx' hela analys av varuproduktionen: vilket är just att varan inte kan tas för vad den är; "En analys av den visar, att den är ett mycket invecklat ting, fullt av metafysisk spetsfundighet och teologiska griller."⁸ En av de viktigaste delarna i *Kapitalet* kallas trots allt "varans fetischkaraktär". Varan är inte bara en artikel vars karaktär visar sig i det faktum att den byts mot en annan artikel. Den är en återspeglning av ett av den samhällseliga produktionens djupare rotade kännetecken. När samhället utvecklas framträder på ytan ett utbyte av varor. Men genom detta ser man vad som ligger bakom: de ekonomiska produktionsförhållandena.⁹ Marx slutsats är helt uppenbar.

5 Lenin, "Introduction of Socialism or Exposure of Plunder of the State?", *Collected Works* bd 25, s 68. Citeras i T Cliff, *Russia: A Marxist Analysis*, London, s 153.

6 R Hilferding, *Das Finanzkapital*, Wien 1910, s 286.

7 Mandel, "*Statskapitalismens*" *motsägelser*, s 6.

8 K Marx, *Kapitalet*, första bandet, kapitel 1, avdelning 4, på marxists.org.

9 K Marx, *Fondements de la Critique de l'économie politique* (fransk översättning av *Grundrisse*), Paris 1967, s 169.

”... orsaken till den gåtfulla karaktär, som arbetsprodukten får, så snart den antar varuform” är att ”producenternas samhälleliga förhållande till totalarbetet [återspeglas] som ett samhälleligt förhållande mellan ting, som existerar utanför dem själva”.

”Bruksföremål kan överhuvud inte bli varor, annat än då de är produkter av inbördes självständiga privatarbeten. Sammanfattade utgör dessa privatarbeten det samhälleliga totalarbetet. Producenterna träder i samhällelig kontakt med varandra först genom utbytet av arbetsprodukter, och därför framgår det först genom varuutbytet, att deras privata arbeten har samhällelig karaktär. Eller: först genom de relationer, som uppkommer mellan producenterna inbördes, då de byter sina arbetsprodukter, visar det sig, att privatarbetena utgör länkar i det samhälleliga totalarbetet.”¹⁰

Marx hävdar att denna process tvingar den enskilda arbetarens arbete att ha en dubbel karaktär: å ena sidan är det konkret, nyttigt arbete av en speciell sort; å den andra utgör det en del av hela samhällets totalarbete.

... de privatarbeten, som visserligen utföres oberoende av varandra ... oupphörligt reduceras till sitt samhälleligt proportionella mått...

Det som är centralt för Marx' analys av varuproduktionen är alltså att individens arbete via den på ett kvantitativt sätt ställs i förhållande till alla andra individers arbete, individer med vilka de ingår samhälleliga relationer, inte medvetet utan snarare via de relationer som kommer att uppstå mellan deras arbetsprodukter. Det betyder i sin tur att produktionsprocessen själv avgörs av faktorer utanför den, det vill säga av relationen mellan dess egna kostnader och kostnaderna för produktion som äger rum på andra ställen. Den

ömsesidiga produktionen regleras av produktionskostnaderna ... produkten ställs i relation till sig själv som realiserandet av en bestämd mängd allmänt arbete, av samhällelig arbetstid.¹¹

För den enskilda varuproducenten innebär detta att hans produktionsmetoder – hans speciella förhållande till naturen och andra personer under produktionsprocessen – hela tiden måste förändras eftersom det sker oplanerade och anarkistiska förändringar av alla de andra producenternas produktionsmetoder. Denna varuproduktion blir kapitalistisk när såväl arbetskraften, förmågan att genomföra arbete, som arbetsprodukterna blir en vara, vars pris (dvs. löner) bestäms av ett oplanerat samhälleligt samspel mellan arbetskraftens exploatörer, som hela tiden tvingar dem att inte betala mer för den än ett historiskt och kulturellt bestämt minimum.

Vi kan sammanfatta vad vi hittills har sagt: ja, kapitalismen är, som Mandel hävdar, konkurrens på basis av varuproduktion. Men för att helt och fullt förstå den måste man gå längre och inse att det som gör av människan skapade objekt – och framförallt arbetskraft – till varor är just konkurrensen mellan producentheter som har utvecklats så långt att var och en av dem är tvingad att hela tiden rationalisera och organisera om sina inre produktionsprocesser för att ställa dem i relation till andra produktionsprocesser.

Om man nu analyserar varför, låt oss säga, konkurrensen mellan Rom och Kartago inte var kapitalistisk, så är orsaken inte bara upprepningen att den inte grundade sig på ”varuproduktion”, utan istället att den arbetsprocess som Roms invånare (och slavar) var indragen i inte hela tiden omvandlades och rationaliserades för att hålla samma förändringstakt som i Kartago och vice versa.

¹⁰ K Marx, *Kapitalet*, första bandet, kapitel 1, avdelning 4.

¹¹ K Marx, *Fondements de la Critique de l'économie politique*, s 147.

Det ”samhälleliga förhållande” som konkurrensen upprättade mellan invånarna i Rom och Kartago, inkräktade inte hela tiden på den faktiska produktionen på detta sätt.

Å andra sidan kan man nu inse varför, och i vilken mening, produktion där varor som sunda förnuftet (och Mandel) definierar det inte existerar, ändå kan vara ”varuproduktion”. I monopol är både de artiklar som produceras i varje skede av produktionsprocessen och den arbetskraft som används ”varor”, ty i det långa loppet bestäms arbetsprocessens interna organisering – dvs. det antal varor som produceras, utbytesförhållandena mellan olika varor, procentandelen samhälleligt totalarbete som använts för att producera dem, priset som betalats för arbetskraften – av dess förhållande till den produktion som äger rum i samhället utanför monopolet. Samma sak gäller vapenproduktion åt regeringen, ty eftersom det finns komplicerade och oplanerade förhållanden mellan processen för att producera vapen (om än inte sådana som uppstår genom konkurrens mellan varor på den fria marknaden) och processen för att producera andra varor i samhället, så kan man anse att varuproduktion har ägt rum. I båda fallen upphävs i viss mening ”värdelagen” – att produktionen helt och hållet avgörs av dess oplanerade marknadsförhållanden till produktion som äger rum på andra ställen. Men på samma gång är den det enda som ger en nödvändig grundval för att förstå hur produktionsprocessen faktiskt styrs. Ett föremål som faller fritt genom luften faller förvisso inte i $9,8 \text{ m/s}^2$, men för att förstå hur det faller måste man börja med gravitationslagen.

I ett utvecklat kapitalistiskt samhälle är större delen av produktionen inte ren varuproduktion, men man kan börja förstå dess dynamik med hjälp av värdelagen. Värdelagen upphävs delvis, men det är på basis av värdelagen själv.

De stalinistiska staterna

Debatten om kapitalismens karaktär är i allmänhet en nödvändig förberedelse för diskussionen om Ryssland och de andra stalinistiska staterna. För Mandel är det redan på förhand avgjort att de inte kan vara någon sorts kapitalistiska stater, eftersom, som han hävdade tidigare, en producerande enhet bara kan vara kapitalistisk när dess produkter ”måste säljas på marknaden”.

Det är absurt att tänka sig att kapitalistisk produktion återinfördes på grund av ”konkurrens på den kapitalistiska världsmarknaden” (det vill säga att svansen på 1% av produktionen som importerades från och exporterades till de utvecklade kapitalistiska länderna viftar på den ryska ekonomins hund).

Men Mandel stannar inte där. Han tycker att han måste gå vidare och plädера för sin sak djupare. Istället för att lägga tid på att påpeka en del av begränsningarna i hans resonemang – till exempel den grova empiri som är underförstådd i att enbart bedöma utrikeshandelns roll kvantitativt, utan att undersöka huruvida den kvalitativa betydelsen av att de varor som anskaffas med hjälp av utrikeshandeln ibland skulle kunna vara större än 1%¹² (Magdoff har trots allt på ett övertygande sätt hävdade att det är av central betydelse för USA:s ekonomi att en mycket låg andel av USA:s handel sker med tredje världen) rättfärdigar en del av de absurda slutsatser som måste följa av det (vilka

12 I själva verket har utrikeshandeln ibland spelat en central roll i det stalinistiska Rysslands historia – i synnerhet i början av 1930-talet, då Stalin förväntade sig kunna köpa utländska maskiner för industrialiseringen. För att betala för det måste han kunna sälja jordbruksprodukter. Men ”det våldsamma fall för bytesförhållandena som var förknippade med världsdepressionen, ökade kostnaderna för importerade maskiner avsevärt vad gällde Sovjetunionens främsta exportvaror.” (M Kaser, *Comecon*, London 1967, s 19) För att betala för maskinerna måste man skaffa mer råvaror från bönderna, därför ökade trycket för kollektivisering.

andra ”trotskister” drar även om inte Mandel accepterar det), nämligen att till exempel Kuba (som använder huvuddelen av sina produktionsresurser under nästa femårsperiod, precis som den förra, till att producera 10 miljoner ton socker per år för att sälja på världsmarknaden i konkurrens med andra sockerproducenter) sysslar med varuproduktion och därför är kapitalistiskt, medan Ryssland inte är det – ska vi analysera hans argument ytterligare.

Det är inte bara fel, hävdar Mandel, att det är varuproduktion i Ryssland, utan det finns heller ingen drift att ackumulera kapital.

Som vi har sagt tidigare är det helt enkelt inte sant att alla härskande skikt (klasser och kaster) i historien har haft en drift att pumpa ur producenterna mer och mer merarbete. Och det är ännu mindre sant att de alla har en drift att ”ackumulera kapital”. Denna ”drift” är bara typisk för kapitalistklassen under de konkreta villkor som gäller under det kapitalistiska produktionsstadiet (allmän varuproduktion och privat ägande av produktionsmedlen, det vill säga att det finns ”flera kapital”, det vill säga konkurrens). Den sovjetiska byråkratin är *inte* en kapitalistklass. Den styr *inte* fabriker under förhållanden av allmän varuproduktion. Den konkurrerar *inte* om marknader med andra kapitalister. *Så den har inget ekonomiskt tvång att maximera avkastningen och ännu mindre ett ekonomiskt tvång att optimera användandet av resurserna.* (Mandels kursivering.)

Vi kan bara tacka Mandel för att han presenterar logiken i sitt resonemang så tydligt. Det finns två förutsättningar och en obestridd slutsats: bara under kapitalismen finns det en ”drift” att ackumulera kapital, Ryssland är enligt Mandels definition inte kapitalistiskt, och därmed har den sovjetiska byråkratin ”inget ekonomiskt tvång att maximera avkastningen och ... optimera användandet av resurserna”. Om vi kan vederlägga denna slutsats, så kan vi (minst sagt) på allvar ifrågasätta Mandels hela ståndpunkt. Det förefaller som om vi borde lägga ner avsevärd möda för att göra det. Men vi tänker inte det. Ty Mandel räddar själv oss från denna möda. Bara en mening senare skriver han att ”den planerade ekonomins inre logik ... kräver att man maximerar produktionen och utnyttjar resurserna optimalt” och ett stycke senare att den ”sovjetiska ekonomin hade ett starkt behov att övergå från extensiv till intensiv industrialisering, med mycket noggrannare beräkning av resursutnyttjandet än tidigare”.

Men Mandel har själv just hävdat att det inte kan finnas någon sådan ”inre logik”, inget sådant ”starkt behov att övergå från extensiv till intensiv industrialisering”, eller som han framställde det tidigare, ingen ”drift att ackumulera” i ett icke kapitalistiskt samhälle. I ett icke kapitalistiskt samhälle avgörs produktionens dynamik av den härskande klassens konsumtionsbehov. En ”plan” är bara en organisering av produktionen för att tillfredsställa dessa behov. En ”plan” har ingen ”inre logik” att ackumulera. Den härskande klassen (eller byråkratin) kanske vill ackumulera och planera i enlighet med det – eller så kanske den inte vill det och planera på ett annat sätt.

Förtingliga planen

När Mandel talar om planens ”behov” att ackumulera gör han precis det misstag som Marx gång på gång hudflänger, nämligen att beskriva mänskliga egenskaper som ting, att acceptera förtingligade företeelser, dyrka varufetischen. Det enda ”behov” planer i allmänhet har är att säkerställa en proportionell fördelning av insatser för att producera den önskade produktionen – det är människor – medvetet eller omedvetet genom sitt oplanerade samspel – och inte ”planer” som bestämmer om denna produktion ska vara stor eller liten, och för den delen om den ska vara resultatet av en

”optimal användning av resurserna” eller inte. Åtminstone Rosa Luxemburg var mycket tydlig med att en sorts ”plan” inte skulle utsättas för sådana förtingligade påtryckningar:

Socialismens mål är inte att ackumulera utan att tillfredsställa mänsklighetens behov genom att utveckla hela jordens produktionsresurser.¹³

Men varför faller Mandel, som säkert har läst Marx’ kritik av förtingligande och fetischism, själv så lätt i denna fälla? Orsaken är inte svår att hitta. Uppenbarligen är det något annat än ”byråkratins strävan efter konsumtion”¹⁴ som ligger bakom ekonomins forcerade utveckling. Det var uppenbart att det inte var byråkratins privilegier som avgjorde behovet av hundratals miljoner ton järn och stål på 1930- och 1940-talen. Inte heller var det de som orsakade jordbrukskollektiviseringen och nästan stagnation av konsumtionsvaruproduktionen efter 1929. För den delen kan det inte heller ha varit konsumtionsbehoven hos andra delar av befolkningen. Byråkratin genomförde själv planerna (det fanns inga långsiktiga planer före 1928-1929), men enligt Mandel motiverades dess ”ekonomiska förvaltning” bara av dess ”strävan efter konsumtion”. Därmed måste något annat ha haft ansvaret för resten. Med tanke på Mandels förutsättningar måste det ha varit planen. (Vilket argument för ”planering”, att dess ”logik” leder till att konsumtionen underordnas ackumulationen!) I verkligheten avgjordes den ekonomiska utvecklingens dynamik i Ryssland av något annat än ”byråkratins strävan efter konsumtion”, något som gör det möjligt att ”förtingliga” planen. Det kan äga rum en ”dragkamp” mellan planen och de enskilda byråkraternas strävan, just på grund av att den avgörs av något annat än denna strävan, något som ligger utanför planen (och inte av någon metafysisk ”logik hos den planerade ekonomin”). Detta något annat kan bara vara en sak, som står i motsättning till de enskilda byråkraternas önsningar: trycket från rivaliserande klasser utanför Ryssland. Det är dessa som hela tiden avgör takten i och riktningen på de ekonomiska processerna i Ryssland. Om Mandel inte är klar över detta, så avslöjar han bara att han till och med är mer närsynt än Stalin.

Den omgivning vi är placerade i ... hemma och utomlands ... tvingar oss att anamma en snabb tillväxttakt för vår industri. (Stalin, 19 november 1929.)¹⁵

Eller:

Att minska takten skulle betyda att sacka efter, och de som sackar efter är slagna.... Vi är femtio eller hundra år efter de avancerade länderna. Vi måste ta igen deras försprång på tio år. Vi måste göra det, om de inte skall krossa oss.¹⁶

Det var detta ständiga tryck från världskapitalismen som var ansvarigt för den ryska revolutionens utveckling från och med 1929. Det var detta, inte ”planens behov” eller ”byråkratins strävan” som orsakade en ackumulation av produktionsmedel som användes till mer ackumulation av produktionsmedel. Bara på denna grundval var det möjligt för byråkratin (när dess intressen väl hade fått den att överge perspektivet på en revolution utomlands) att utveckla den materiella grunden för att försvara sin kontroll över det ryska samhället mot intrång från utländska härskande klasser. Och det är värt att tillägga att det fortfarande är detta som avgör både planens struktur och hur mycket dess olika delar uppfylls. Ännu en gång är de ryska byråkraterna mer medvetna om det än ”marxisten” Mandel:

¹³ R Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, London 1963, s 467.

¹⁴ Mandel, *op cit*, s 18.

¹⁵ Citerat i E H Carr och R W Davies, *Foundations of the Planned Economy 1926-29*, London 1969, s 327.

¹⁶ Citerat i I Deutscher, *Stalin*, på marxistarkiv.se, s 194-195.

På grund av det internationella läget har det inte varit möjligt att fördela så mycket resurser som det var tänkt till jordbruksinvesteringar, och även om siffran för 1969 är högre än den för 1968 så ligger den under vad som förutsågs i direktiven för 1966-1970...¹⁷

Det är värt att tillägga att Mandel är beredd att medge att "en fortsatt ökad vapenproduktion" på grund av "'konkurrensen' med en icke kapitalistisk ekonomi i Sovjetunionen" var av betydelse för att avgöra den ekonomiska utvecklingen i väst. Men uppenbarligen spelar inte denna "konkurrens" samma roll vad gäller Ryssland.

Om å andra sidan denna konkurrens verkligen avgör hela den ryska ekonomins utveckling, då kommer de anarkistiska och oplanerade förhållandena mellan de ryska arbetarnas produktion och det producenterna producerar utanför Ryssland (jämförelser mellan nivån på vapenproduktionen och den tunga industrins övergripande utveckling) att avgöra de villkor under vilka ryska arbetare kommer att producera och leva. Eftersom priset för arbetskraften i väst i det långa loppet ständigt tvingas ner till ett historiskt bestämt minimum, så kommer det pris de får (dvs. deras reallöner) också att göra det. Varje förändring i produktionsprocessen i väst kommer att tvinga fram förändringar i produktionsprocessen i Ryssland och vice versa. Ackumulation i väst kommer att tvinga fram ackumulation i Ryssland (och återigen vice versa). Med andra ord upprättas ett helt system av förtingligade förhållanden, där det anarkistiska och oplanerade samspelet mellan arbetsprodukterna avgör arbetsprocessen, där dött arbete dominerar över levande arbete, där varje konkret arbetshandling är förknippad med abstrakt arbete – i världsskala – där, även om det kan finnas många delvisa förnekanden av värdelagen, dessa sker på basis av värdelagen.

Inkräkta och omvandla

Givetvis är det "metodologiskt fel att förutsätta en mekanisk och automatisk identitet mellan det faktum att utländskt kapital 'inkräktar' på ett land och det faktum att landet blir kapitalistiskt. Bara om och när dessa inkräktanden *förändrar det inhemska produktionssättet* leder de till att kapitalismen införs (eller återinförs)". Här håller vi åtminstone helhjärtat med Mandel. Det är därför Ryssland, trots att det under de 10 åren efter 1917 hela tiden hotades av den utländska kapitalismen, ändå inte själv var kapitalistiskt. Fram till inledningen av den första femårsplanen var det förvisso inte behovet att konkurrera med utländskt kapital som avgjorde produktionsprocessens inre struktur i Ryssland. Det är uppenbart (både från gamla källor som Cliffs *Russia* och nyare som E H Carrs senaste bok) att reallönernas olika nivåer, böndernas konsumtionsnivå, den tunga och den lätta industrins relativa storlek, fram till 1928 var resultatet av olika samhällsgruppers olika tryck på staten. Det skedde en tillväxt, men ingen "drift att ackumulera". Fram till 1924 ansåg man inte att grunden för att upprätta socialismen i Ryssland var att konkurrera ekonomiskt och militärt med väst, utan att sprida revolutionen. Inte ens sedan "socialism i ett land" hade förkunnats 1925 accepterade byråkratin programmet att tävla med väst. Istället försökte den på ett helt utopiskt sätt ignorera världskapitalismens makt (vilket Mandel för övrigt fortfarande gör).

Men det är också så att byråkratin 1928 överväldigades av verkligheten och tvingade den att industrialisera. När den gjorde det så ledde det till så omfattande kvantitativa och kvalitativa förändringar att de kan beskrivas som en "förändring av produktionssättet". För det första ledde trycket från världskapitalismen till en exempellöst snabb förändring av produktionssättet inom

¹⁷ *Finansy SSR* 28/69.

jordbruket. Totalt miljoner enskilda bondejordbruk kollektiviserades. Den stalinistiska byråkratin ökade det statliga ägandet inom ekonomin mer än vad oktoberrevolutionen hade gjort. Det nödvändiggjordes inte av byråkratins nyckfulla ”strävanden” och ännu mindre av ”planens logik”, utan av trycket att bygga upp den tunga industrin i en omfattning som inte kunde upprätthållas utan att med tvång pumpa jordbrukets överskottsproduktion från landsbygden.¹⁸

För det andra skedde det även inom industrin en förändring av produktionssättet. På några månader genomfördes förändringar som skulle leva kvar i årtionden: löner sänktes, produktionstakten ökade, ackord infördes, arbetarnas elementära rätt att försvara sig upphävdes, fackföreningarnas oberoende avskaffades, arbetsläger byggdes ut i massiv skala. Alla dessa åtgärder betecknade en förändring av hela ekonomins funktionssätt. Uppbygget av en tung industri i konkurrens med väst gjordes på basis av sådana åtgärder. Det var det som orsakade dem. Med andra ord avgjordes inte produktionen och produktionsförhållandena längre av folkets behov, dvs. av produktionen av bruksvärden, utan av konkurrensens ”behov”, produktionen av bytesvärden. Via förmedling av vapenproduktionen avgjordes med andra ord fördelningen av resurser mellan konsumtion och ackumulation, mellan levande och dött arbete, av den fördelning som ägde rum utanför den ryska ekonomin, i den kapitalistiska världen (och avgjorde i sin tur denna fördelning). Ett språng från ”frihet till nödvändighet” hade genomdrivits.

Det finns inget sätt att rationellt förstå utvecklingens dynamik i Ryssland, varken på 1930-talet eller idag, om man förnekar att byråkratin tvingade igenom en förändring av produktionssättet när den beslutade sig för att försvara sig mot kapitalismen genom att imitera kapitalismen. Bara det kan ge någon mening åt Mandels eget tal om en ”logik” i planen som är en annan än de enskilda byråkraternas önsknings. Men det betyder inte att de accepterade denna logik att konkurrera med väst varken ”mekaniskt” eller automatiskt – 1928-1929 gjorde i själva verket både en betydande del av byråkratin kring Bucharin och en del av vänsteroppositionen motstånd mot den. Trots oklarheter ville denna del av vänsteroppositionen försvara Ryssland mot kapitalismen med revolutionära medel, inte genom att inrikespolitiskt imitera en kapitalistisk utsugning. Men faktum är att de, olyckligtvis eller annars, förlorade kampen, och att en stalinistisk omvandling av ekonomin ägde rum.

Här är det värt att tillägga, att i och med utvecklingen av de nyare regimerna av stalinistisk typ är det inte längre bara konkurrensen med privatkapitalistiska stater som påtvingar dem sina lagar. Det är också behovet att konkurrera med andra statskapitalistiska stater (t ex den ryska ekonomins inriktning för att försvara sig mot Kina och vice versa). Inte heller är det bara eller nödvändigtvis militär konkurrens. Den allmänna kris som från och med mitten av 1960-talet drabbade den tjeckoslovakiska regimen, uppstod ur en oförmåga att sälja sin egen ekonomis produkter på världsmarknaden (inklusive till andra stalinistiska regimer) – det vill säga ur den statskapitalistiska byråkratins klassiska oförmåga att realisera sitt mervärde.

Analysen av den moderna kapitalismen

Mandels kritik av Kidrons analys av den moderna kapitalismen kan vi behandla snabbare än analysen av de stalinistiska länderna, eftersom de inblandade frågorna är mindre djupgående. Mandel

¹⁸ För det direkta förhållandet mellan hotet mot Ryssland från väst och beslutet att bygga upp den tunga industrin, se t ex E H Carr och R W Davies, *op. cit.*, s 295.

börjar till synes med att citera Kidrons syn på Marx' modell av kapitalismen, och varför den skulle innebära att det finns en tendens för arbetskraften att minska i absoluta tal under kapitalismen; att ”högkonjunkturer gradvis blir allt mindre lönsamma och allt kortare, och lågkonjunkturer blir alltmer långdragna och allvarliga.” För övrigt hävdar Mandel att Kidron ”kommer att få problem att hitta bevis i Marx' *Kapitalet*” för dessa antaganden. Man kan bara anta att Mandel syftar på *Kapitalets* första band, kapitel 25, avdelning 3 och 4. Således citerar Mandel Kidron:

Modellen är ett slutet system där all avkastning strömmar tillbaka som insatser i form av investeringsvaror eller lönevaror. Det finns inga läckor. Men i princip skulle en läcka kunna isolera tvånget att växa från dess viktigaste konsekvenser... Om ”kapitalintensiva” varor skulle avledas så skulle ökningen sakta in och beroende på hur stor läckan är och vad den består av, skulle den till och med kunna stoppa eller vända. I detta fall skulle inte den genomsnittliga profitkvoten sjunka, det finns ingen anledning att förvänta sig allt allvarligare lågkonjunkturer, och så vidare.

Kapitalismen har i praktiken aldrig utgjort ett slutet system. Krig och depressioner har förstört enorma mängder av produkter. Kapitalexporten har under långa tidsperioder också lett bort och frusit stora mängder produkter.

Sedan Andra världskriget har en stor del sipprat ut i vapenproduktionen. Var och en av dessa läckor bromsade ökningen av den övergripande organiska sammansättningen och profitkvotens fall.

Enligt Mandel utgör denna redogörelse en ”sorts vulgär överproduktionsteori, enligt vilken det är ett överflöd av fysiska varor som är grunden till kapitalismens alla avigsidor”, en teori som för sin trovärdighet är beroende av ”en i sanning anmärkningsvärt konsekvent sammanblandning av bruksvärden och bytesvärden ... [som] skulle vara värda att ta med i en lärobok bara för att visa vad ett missförstånd eller bristande klarhet om varans dubbla natur med nödvändighet leder till.”

Det är häpnadsväckande att Mandel upplever att han kan formulera denna kritik utan att nämna det som är centralt i Kidrons betoning av läckor: hur de påverkar kapitalets organiska sammansättning och profitkvoten. I det stycke som han hänvisar till hänvisar Kidron inte en enda gång till ”överproduktion” av vare sig bruksvärden eller bytesvärden, till skillnad från Mandel som tidigare skriver att ”en oförutsägbar utveckling under kapitalismen härrör ur en *överproduktion av bytesvärden*, ... (som oftast inte orsakas av ... en ökning av produktionen av bruksvärden).”¹⁹ Den ”ökning” Kidron intresserar sig för är kapitalets ökande organiska sammansättning (i sina långa citat utelämnar Mandel klokt nog en mening från Kidron som klargör detta, så läsaren kan mycket väl vara omedveten om det). Dessutom är hans ”slutna modell” just en modell för cirkulationen av bytesvärden: givet att allt värde som produceras antingen omvandlas till konsumtionsvaror eller kapitalvaror, och att arbetskraftens värde inte stiger, så kommer det att bli en överproduktion av värden som bara kan bortskaffas genom antingen en överproduktion av konsumtionsvaror, vilket leder till en kris, eller en ökning av kvoten mellan konstant och variabelt kapital i nya investeringar (vilket leder till en sjunkande profitkvot, till minskade investeringar och därmed till kris). Det enda alternativet är att det finns ett läckage där värden kan dras bort från systemet. Ingenstans i detta resonemang kan det, med tanke på själva dess form, finnas någon sammanblandning av ”bruksvärden” och ”bytesvärden” som Mandel har hittat på.

Det är bara på grund av att han ignorerar den faktiska modell som Kidron för fram, som Mandel kan låtsas som om det ”läckage” från systemet som äger rum genom krig, utländska investeringar, låg-

19 Mandel, *op cit.*, s 7, 3.

konjunkturer, etc., innebär att varor förstörs fysiskt. Exempelvis är Kidrons hela poäng att krig ger systemet möjlighet att växa genom att förstöra värde som annars vore tvunget att omvandlas till konstant kapital. Det innebär förvisso inte att krig måste förstöra *fysiska* produktionsmedel för att motverka systemets motsättningar: genom att argumentera på detta sätt är det faktiskt Mandel, inte Kidron, som blandar ihop kapital som ackumulerat värde (den marxistiska definitionen) med en viss ackumulation av speciella bruksvärden ("för att förstöra kapital måste de ... förstöra industriutrustning i större utsträckning än vad som byggs på nytt").²⁰ På samma sätt är Kidrons hela poäng inte att lågkonjunkturer förstör varor, utan att det leder till ett minskat värde på varor, dvs. att värde förstörs eller "läcker" från det slutna systemet, för att tillåta nya kapitalinvesteringar vid en lägre organisk sammansättning än vad som annars skulle vara fallet.

Man kan uttrycka Kidrons resonemang på ett annat sätt. Det behandlar cirkulationen av värde i systemet i sin helhet. För den enskilde företagaren finns det inga läckor i hela detta system. Det finns ett hela tiden ökande överflöd av kapital tillgängligt. Det innebär att det för individen alltid finns möjligheter att expandera och förbilliga produktionen. Om han inte tar chansen genom att utnyttja en större del av det konstanta kapitalet så kommer hans konkurrenter att göra det, hans produktionskostnader kommer relativt sett att bli för höga, och han kommer faktiskt att tvingas lägga ner. Ett växande konstant kapital betyder ett allmänt fall för profitkvoten (i hela systemet). Men om det finns läckage, med hjälp av vilket värde tas bort från hela systemet, så kommer det att finnas mindre möjlighet för varje enskild kapitalist att skaffa sig värde att förvandla till konstant kapital, och därmed kommer tvånget för varje kapitalist att utvidga sina produktionsmedel att ha minskat. Det omedelbara trycket att öka det konstanta kapitalet (och därmed produktionen) kommer att minska, den allmänna profitkvoten kommer att falla mindre, och därmed kommer det att finnas en grundval för en längre stabil expansion på basis av en lägre organisk sammansättning av kapitalet. Det kommer att gälla oavsett vilken form läckorna från systemet tar, under förutsättning att skapandet av dem använder relativt sett mer dött än levande arbete.

Mandels analys av den moderna kapitalismen

Mandels egen analys av karaktären på den "avgörande svårighet som monopolkapitalismen har stått inför", är att denna svårighet inte är att "bli av med *överskottsvaror*... utan svårigheten att bli av med *överskottskapital*". Här gör Mandel det misstag som han anklagar Kidron för, att skilja kapital och varor åt som olika bruksvärden, utan att se att de som *värden* är likvärdiga (dvs. om man kan bli av med överskottsvaror på ett lönsamt sätt, då kan man också bli av med överskottskapital). Mandel fortsätter med att skilja mellan effekten av "vapenproduktionens ekonomiska funktion" – "att ge överskottskapitalet fler investeringsområden" – och att "minska ökningen av kapitalets organiska sammansättning och/eller minska profitkvoten". Men enligt den klassiska marxistiska modellen är varje sådan åtskillnad omöjlig, ty bara om profitkvoten långsiktigt förhindras att falla alltför drastiskt, blir det möjligt med en stadig ökning av investeringarna. För att uttrycka det på ett annat sätt, finns det alltid möjligheter till kapitalinvesteringar, med eller utan utgifter för vapen, men dessa möjligheter utnyttjas bara om profitkvoten är tillräckligt hög.

Men ännu mer fascinerande är Mandels ursäkt för att han "inte på ett systematiskt sätt behandlar frågan om den kapitalistiska ekonomins kraftigt ökade tillväxttakt efter Andra världskriget" i sin

²⁰ *Ibid*, s 8.

bok *Marxismens ekonomiska teori*. Det är tydligen på grund av att större delen av den ”skrevs i slutet av 1950-talet, det vill säga för mer än 10 år sedan, när många av trenderna efter kriget ännu inte var så tydliga”. Detta uttalande är ingenting annat än absurt. Man behöver inte gå tillbaka till den tidiga efterkrigsperioden, när det redan 1946 och 1947 fanns argument från marxister som Tony Cliff²¹ mot Mandels dåvarande åsikter att ”det inte finns någon anledning att tro att vi står inför en ny epok av kapitalistisk stabilisering och utveckling”.²² Det var helt naturligt att göra misstag vid den tiden, med tanke på att fredsförhållandena funnits så kort tid. Men redan 1950 var expansionen efter kriget trots många marxisters förutsägelser tillräckligt uttalad för att författare som Vance (i *New International*) skulle försöka förklara den teoretiskt. Hela fem år innan Mandel började skriva sin bok hade Cliff och Kidron (i *Socialist Review*) till stor del utvecklat förklaringar till ”trender efter kriget” som enligt Mandel fem år senare ”ännu inte var så tydliga”.

Men ännu märkligare är den analys som Mandel har utvecklat sedan dess, av orsakerna till denna tillväxt efter kriget. Tydligt är det på grund av att kapitalismen genomgår en tredje ”industriell revolution”. Det har blivit möjligt därför att det ”under den kapitalistiska världsekonomin ’långa stagnationsperiod’ (1913-1940) hade byggts upp en stor ’reserv’ av vetenskapliga och teknologiska uppfinningar, vars tillämpning i stor skala inom produktionen försenades på grund av de ogynnsamma ekonomiska förhållanden som rådde under denna period.” Men argumentet är helt enkelt motsägelsefullt. Ena stunden är dessa uppfinningar ansvariga för den ekonomiska expansionen, men nästa stund tilläts de hopa sig under 30 år därför att det inte fanns någon ekonomisk expansion. I så fall måste något annat än uppfinningarna vara ansvarigt för att de används nu – varför användes de annars inte på 1930-talet? Mandel verkar vara lika oförmögen som när han skrev sin bok för 10 år sedan att identifiera vad denna andra orsak kan vara.

Den permanenta revolutionen

Nu har vi behandlat Mandels viktigaste argument. Men det finns några till som är värda att nämna. Vi har påståendet att ”arbetarklassen [har varit] fullt förmögen att störta kapitalismen ... i Ryssland,

21 Se, t ex, Tony Cliff, *All that glitters is not gold*, London 1947. På ett annat ställe anser Mandel det för övrigt möjligt att anklaga Cliff för att ”inte förutse” behovet av reformer i Ryssland när han skrev om ”1950-talet”, som i *The Nature of Stalinist Russia*. Men detta verk skrevs inte alls på 1950-talet, utan i början av 1948. Och det pekar förvisso på den viktiga motsättning som byråkratin (utan framgång) har försökt lösa, eftersom: ”Byråkratin historiska uppgift är att öka arbetsproduktiviteten. När den gör det hamnar den i djupa motsättningar. För att öka arbetsproduktiviteten över en viss nivå måste massornas levnadsstandard öka, eftersom arbetare som är undernärda inte kan producera så bra ... Men utöver att ha händer har arbetarna också huvuden. Om massornas levnadsstandard ökar så ökar deras självförtroende, ökar deras aptit, deras otålighet över bristen på demokratiska rättigheter och personlig säkerhet, och deras otålighet med byråkratin som vidmakthåller dessa bördor. Om å andra sidan massornas levnadsstandard inte ökar, så innebär det att arbetsproduktiviteten hotas, och det är ödesdigert för byråkratin med dess nuvarande internationella relationer, och kommer förr eller senare att driva massorna till uppror.”

För en fullständig beskrivning av orsakerna till varför reformerna i Ryssland inte har fungerat, måste vi också lägga till, inte Mandels ”dragkamp mellan planen och de byråkrater som leder produktionsenheterna”, mellan ”fabriksledare” och ”planerare”, utan

1. förekomsten av vissa grupper inom byråkratin med ett egenintresse i att gå mot förändringar som skulle vara positiva för byråkratin i sin helhet – inte bara ”planerare” som grupp eller ”fabriksledare”, utan istället de som är förknippade med polisapparaten och vissa sorters planeringsmekanismer tillsammans med ”fabriksledare” i den tunga industrin;
2. världskapitalismens fortsatta tryck på kort sikt, som förhindrar en fördelning av resurser till jordbruket och den lätta industrin som är nödvändiga om arbetsproduktiviteten ska höjas till en konkurrenskraftig nivå på lång sikt.

22 Citeras i Hallas, *Building the Leadership*, IS nr 40.

Jugoslavien, Kina, Kuba, Nordvietnam och är i full gång att göra det i Sydvietnam just nu”. Man undrar när ”arbetarklassen” faktiskt verkligen ”störtade kapitalismen” i, låt oss säga Jugoslavien. 1944-1945? I så fall undrar man inte bara hur (med hjälp av vilka institutioner för massaktivitet och vilken kamp) och under ledning av vilket revolutionära parti, utan också varför marxister på den tiden inte lade märke till detta monumental faktum. Under tre år efter det betraktade förvisso inte Mandel Titos regim som någon sorts arbetarstat. Den var, hävdade han och hans kollegor, en ”extrem sorts bonapartistisk diktatur”. Speciellt vad gäller Jugoslavien och Albanien skrev han själv att stalinisterna hade byggt upp ”en ny borgerlig statsapparat”.²³ Och när någon hävdade något annat, hade de inte bara fel, utan de genomförde också ”en fullständigt småborgerlig revidering av den marxist-leninistiska uppfattningen både om staten och den proletära revolutionen”.²⁴ Återigen undrar man när störtandet ägde rum i Nordvietnam. I och med upprättandet av Vietminhs första regering 1945? Men Mandels organisation beskrev otvetydigt de som grep makten då som ”de stalinister som själva för längesedan övergav Lenins och Trotskij's kommunistiska fana...”²⁵ Långt från att beskriva det som ägde rum i Hanoi som en socialistisk revolution, sades Ho Chi Minh, precis som Sukarno, ”logiskt ha kommit att förråda och sabotera den nationella frigörelsen”.²⁶

Mandel kan förstås ändra uppfattning. Men man skulle vilja höra hans skäl till att göra det, se vilka bevis det finns för arbetarmakt i Jugoslavien eller Vietnam nu som inte fanns tidigare. Det vore också intressant att se Mandel rättfärdiga sin egen utfästelse till teorin om den permanenta revolutionen, i ljuset av att kineserna innan de tog makten stod för, och FNL idag uttalat står för ”fyrklassblock”-politiken.

I stället för att göra det betyder Mandel bara att dessa länder har upplevt arbetarrevolutioner, och att förneka det är att hävda att ”kapitalismen idag är starkare än någonsin” och ”har inlett en ny och sensationell fas av utveckling av produktivkrafterna, framförallt i de underutvecklade länderna” så att ”Trotskij hade fullständigt fel med sin teori om en permanent revolution”. Enligt Mandel är det vad Kidron gör, och sådan är ”mensjevismen”.²⁷

Kanske Mandel läser andra upplagor av Trotskij än resten av oss. Enligt den Trotskij jag känner, hävdar teorin om den permanenta revolutionen att den borgerliga revolutionens uppgifter i de underutvecklade länderna bara kan lösas av arbetarklassen under ledning av ett klassmedvetet revolutionärt parti. Det är inte ”mensjevism” att hävda som ett faktum att något sådant parti ännu inte har lett arbetarklassen till att ta makten i Vietnam, eller Kina eller Kuba, utan dessutom att de

23 *Soviet Union After the War*, september 1946.

24 *Ibid.*

25 Resolution från Fjärde Internationalen, i *IVème Internationale*, 1946.

26 Ledare i *IVème Internationale*, december 1946. I numret från september/oktober 1947 publicerade samma tidskrift också en intressant beskrivning av händelserna i Saigon 1945-1946. Slutligen publicerade Mandels organisation också en pamflett av Ahn-Van och Roussel, där de skriver att:

”Vietminhs ledning drog fördel av sitt inflytande för att hindra revolutionen och ... fullfölja sin kontrarevolutionära roll. Det var därför de i november 1945 beslutade sig för att upplösa kommunistpartiet ... Det var därför de förbjöd konfiskering och uppdelning av jorden, och nöjde sig med att påbjuda övertagande av ’kollaboratörernas’ mark. Det var därför de vidmakthöll och legaliserade ockersystemet, och bara förespråkade att räntorna skulle sänkas ... Den stalinistiska ledningen försökte nå en kompromiss med den franska imperialismen och slog mot förtruppen: de trotskistiska ledarna Ta Thu Thau, Tran Van Trac och många andra mördades i februari 1946 för att röja vägen för överenskommelsen den 6 mars.”

27 Enligt Mandels argument är det inte bara Kidron som måste vara ”mensjevik”, utan också livslånga revolutionärer som framlidna Natalja Sedova Trotskij (se t ex [hennes brev](#) där hon bryter sina förbindelser med Fjärde internationalen) och framlidne Alfred Rosmer, grundare av det franska kommunistpartiet och av Fjärde internationalen.

som faktiskt tog makten avrättade (i Vietnam och Kina) eller fängslade (i Kuba) de som försökte bygga sådana partier. Varken Maos parti eller Ho Chi Minhs parti var arbetarpartier annat än till namnet. Deras medlemmar och ledare var inte arbetare, och inte heller var deras teori den proletära revolutionens teori (det var den klassiska, förhårdade stalinismens teori).²⁸

För den delen har inte regimerna i Kina, Vietnam eller Kuba genomfört alla den nationella borgerliga revolutionens uppgifter. Det är bara ursäkter att låtsas att de har löst den industriella utvecklingens problem. "Kulturrevolutionen" i Kina ägde rum just på grund av att den maoistiska regimen inte kan det. (Även här visar Mandel sin okunnighet genom att fråga vilken inställning vi skulle ha "om 'kulturrevolutionens' beslut skulle upphävas imorgon" – i själva verket upphävdes de flesta av dessa "beslut" för två år sedan, i och med inrättandet av de revolutionära "tre-i-en"-kommittéerna.) Trots desperata försök att bemästra beroendet av världsmarknaden genom att diversifiera jordbruket, anses vägen till utveckling i Kuba vara genom att producera alltmer socker som ska säljas i konkurrens med andra försäljare på världsmarknaden. I Vietnam, slutligen, har det stalinistiska ledarskapet redan två gånger visat sig oförmöget eller ovilligt att lösa den mest elementära borgerliga nationella uppgiften – nationell enhet – när möjligheter för det fanns vid handen (1945 och 1954).

Det är i själva verket Mandel som är den moderne mensjeviken, som svansar efter en småbourgeoisie som med varierande framgång försöker omvandla sig till en statskapitalistisk klass i Jugoslavien, Algeriet, Vietnam och Kina. Dessutom gör han det vid en tidpunkt när det i det största av dessa länder har uppenbarats nya krafter som fullständigt utmanar byråkratins anspråk, nämligen strejken i Shanghai 1967 och uppkomsten av grupper som Sheng Wu Lien.

Den permanenta revolutionens teori går inte att tillämpa på vår epok utan vissa viktiga förändringar.²⁹ Men dess viktigaste slutsatser – att de underutvecklade ländernas problem bara kan lösas med hjälp av proletära revolutioner, och inte ens då utan att revolutionen sprider sig – blir alltmer relevanta när framgångarna för småbourgeoisien i några få länder visar sig vara alltmer begränsade och övergående. Men det är vi som drar dessa slutsatser, inte Mandel.

Slutligen är det värt att notera att Mandel för att försöka rättfärdiga sig låtsas vara helt okunnig om den marxistiska uppfattningen i den nationella frågan. "[A]lla motsägelser hos teorin om 'statskapitalism' [avslöjas] i all sin nakenhet" eftersom vi kan stöda "Nordvietnam och den sydvietnamesiska befrielsefronten", trots att vi anser att dras nuvarande ledare är "kärnan ... till den 'byråkratiska klass' som imorgon ska suga ut den sista droppen av mervärde från de sydvietnamesiska arbetarna". Man undrar över de motsägelser som både vi och Mandels organisation har begått tidigare utan att han har märkt det – genom att stöda, låt oss säga, den kenyanska kampen mot kolonialismen, trots att dess ledare "var kärnan" till en afrikansk kapitalistklass. Eller den cypriotiska kampen under ledning av prästen Makarios och fascisten Grivas. Vi ser inte någon som helst motsättning i att ge ett helhjärtat stöd till denna kamp mot imperialismen, utan att anse att ledarna av den är socialister. Vi har inte heller några sådana problem i fallet Vietnam. "Alla motsägelser hos den teori" vi håller fast vid måste ligga i det faktum att vi, till skillnad från Mandel, anser att de grundläggande

28 Exempelvis riktade sig Vietminhs program till "Rika människor, soldater, arbetare, intellektuella, arbetsgivare, ungdomar, kvinnor..." Idag är andelen arbetare i det Vietnamesiska kommunistpartiet "bara 18,5% och ju högre upp i partiet ju lägre andel arbetare". (Le Duc Tho, citerad i *Sunday Times*, 7 september 1969.)

29 För försök till detta, se T Cliff, *Deflected Permanent Revolution* i *IS 12* och N Harris, *Perspectives for the third world* i *IS Internal Bulletin*, december 1969.

problem som befolkningarna i dessa länder står inför, inte kan och inte kommer att lösas förrän deras kamp leds av en verklig och inte mytisk arbetarklass med ett revolutionärt marxistiskt parti som har förbundit sig till ett klart program för en socialistisk revolution i internationell skala.

I sin broschyr har Mandel satt sig för att ”avslöja ... de flesta motsägelser som anhängare till teorin om ’statskapitalism’ trasslar in sig i”. Tyvärr har han bara visat att han är okunnig, både om dessa teorier och om helt grundläggande frågor inom marxismen (såsom analysen av varan, förhållandet mellan kapitalistisk produktion och varuproduktion, och förhållandet mellan bruks- och bytesvärde); självmotsägande (om frågan om den ryska ekonomins dynamik och kapitalismens enastående expansion under efterkrigsperioden); och oärlig (när han utelämnar saker när han citerar Kidron för att förvanska hans argument). Jag säger ”tyvärr” eftersom det bara är genom en seriös och vetenskaplig debatt som den marxistiska analysen kan utvecklas. I sin broschyr har inte Mandel givit något bidrag till denna diskussion.

Se Mandels svar: [Statskapitalismens mystifieringar](#).